

# 11. A radikalizmus és a vallási szélsőségeség hatása a biztonságra

## 11.1. A fogalmi tisztázás nehézségei a vallási szélsőségeség megértésénél

Az erőszakos radikális vallási csoportok és terrorszervezetek 20. századi növekedésének eredményeként számos kísérlet történt a politika,<sup>99</sup> az erőszak,<sup>100</sup> a terrorizmus<sup>101</sup> és a vallás kapcsolatának feltárására. Jóllehet a 20. század második felében a vallási, különösen az iszlámalapú terrorszervezetek megerősödtek, de vallási alapú diszkrimináció, a más vallásúakkal vagy a hitetlenekkel szembeni erőszak nem új jelenség. Elég az Ószövetség időszakából ismert zelóták vagy szikáriusok csoportjára,<sup>102</sup> illetve a 12. századi asszaszinokra gondolni.<sup>103</sup> A közvélemény a muszlim valláshoz kapcsolja a radikalizálódást, de keresztény (lásd alább) és zsidó erőszakos szélsőséges csoportok is léteznek.<sup>104</sup> Erejük és a társadalomra gyakorolt hatásuk azonban nem említhető együtt az iszlámalapú terrorszervezetekkel.

A vallási szélsőségeket a kialakulásuk történelmi és társadalmi közegében kell vizsgálni.<sup>105</sup> A szerzők többsége egyetért abban, hogy a vallások tanításából nem lehet levezetni sem a radikalizmust, sem a terrorizmust.<sup>106</sup> Emellett egyes vélemények szerint a vallások eredendően hajlamosak a radikalizmusra és az erőszakra, ami különösen igaz a kizárólagosságra törekvő ábrahामी vallások esetében.<sup>107</sup> Charles Selengut a vallási konfliktusok nemzetközi összehasonlítása alapján arra a következtetésre jut, hogy noha a vallásokról azt tartják, hogy ellenzik az erőszakot, a világvallások történelme és írásai erőszakról és háborúról szólnak. Emellett természetesen a békéről és a szeretetről beszélnek.<sup>108</sup>

## 11.2. Az egyház és a vallás fogalmának elválasztása

Mivel a szélsőségeség a vallás helyes megélésétől és hitelveitől való eltérést jelenti, először a vallás fogalmát kell meghatározni. Csak akkor ragadhatjuk meg a szélsőség lényegét, ha magát a viszonyítási pontot – a vallást – definiálni tudjuk. Azonban a vallás meghatározása sem könnyű, így nem véletlen, hogy a vallási szélsőséget is nehezen tudjuk megragadni.

Mielőtt a vallás, majd a szélsőség fogalmának a meghatározására kísérletet tennénk, a jogilag jobban körülhatárolható egyház fogalmát érdemes vizsgálni. Az egyház egyrészt jelenti

<sup>99</sup> HAYNES 2008; SNYDER 2011.

<sup>100</sup> MURPHY 2011; JUERGENSMEYER–KITTS–JERRYSON 2013; JUERGENSMEYER 1987; OMER–APPLEBY–LITTLE 2015.

<sup>101</sup> DAWSON 2017: 32–33.

<sup>102</sup> SMITH 1971.

<sup>103</sup> FRANZIUS 1969; LEWIS 1968.

<sup>104</sup> KIRÁLY 2018: 174–181.

<sup>105</sup> LEWIS–DAWSON 2018; JUERGENSMEYER 2017: 120.

<sup>106</sup> LEWIS 1998.

<sup>107</sup> SCHWARTZ 1997. Hasonló álláspontot képvisel HARRIS 2004.

<sup>108</sup> SELENGUT 2008.

a keresztény felekezetek önreflexióját, illetve azoknak a konstitutív elemeknek az összességét, amelyek alapján az adott közösség magára és a rajtuk kívül álló keresztény felekezetekre egyházként tekint. Az egyháznak ez a vallási alapú megközelítése azonban a demokratikus jogrendszeink számára legfeljebb a lelkiismereti és a vallásszabadság oldaláról értelmezhető. Az államnak azonban a vallási közösséggel szemben nemcsak passzív magatartást kell tanúsítania, hanem számos alkalommal aktív kapcsolatba kell kerülnie a vallási közösségekkel. Ehhez nélkülözhetetlen az állam jogrendszerében is értelmezhető egyház fogalmának a megalkotása. Ezért az állami jogrendszerek rendszerint meghatározzák, hogy mi alapján ismeri el az állam az adott vallási közösséget egyháznak, ennek milyen folyamata van, és bizonyos státuszok milyen mozgásteret biztosítanak a közösség számára.<sup>109</sup> A vallási közösség egyházként való bejegyzésének folyamata, a hatáskörrel rendelkező hatóság és a későbbi ellenőrzési mechanizmus országonként eltér. Sőt, ugyanabban az országban kormányzatoként is változhat. Ami a radikalizmusra való hajlandóságot, a társadalomra való veszélyességet illeti, azt szakértők bevonása mellett, általában már az elismerés folyamatában vizsgálják az adott ország nemzetbiztonsági szolgálatai. A döntés-előkészítés szakaszában kerül rá sor, annak érdekében, hogy a döntéshozók a vallási közösség elismerésével esetlegesen jelentkező nemzetbiztonsági kockázatokkal is tisztában legyenek. Olyan kérdéseket vizsgálnak, mint a (hit)tartalom, a tevékenység, a kapcsolatok, minden olyan elem, amelynek nemzetbiztonsági vetülete lehet. Az egyházak jogi besorolása és közjogi helyzete is átalakulhat időszakonként.<sup>110</sup> A közjogi státuszuk pedig nyilvánvalóan átsugárzik különböző jogterületekre.

A vallás nehezebben megragadható fogalom, mint az egyház jogiasított kategóriája. Az egyház ugyanis legalább feltételezi a szociológiáig is mérhető, az állam által meghatározott jogi keretek között működő közösséget. A vallás fogalmának meghatározása ennél jóval nehezebb, még akkor is, ha a valóságban, amikor vallásra gondolunk, ritkán jut eszünkbe a vallás elvont fogalma. Konkrét vallási közösségekre: muszlim, zsidó, keresztény, buddhista stb. közösségekre asszociálunk. A vallás azonban nem jogi kategória, még ha valamelyest kiindulópontot jelent is a jog számára az egyház fogalmának kialakításához. A vallás fogalmának megalkotása a vallásfilozófiára vagy a fundamentális teológiára tartozik. Utóbbi azonban olyan teológiai alapú megközelítés, amely mindig magán viseli a fogalmat alkotó vallási közösségnek vagy képviselőjének a priori értékítéletét.<sup>111</sup> Tekintve, hogy a vallástudomány semleges, egyik vallás irányába sem elkötelezett tudomány, definíciója elvileg a jogalkotáshoz és a biztonságpolitikai kategóriák kialakításához már jobban használható lenne. Csakhogy éppen ez a semleges és pluralista megközelítés teszi nehézkessé a vallásfilozófiai fogalmak felhasználását jogi és biztonsági kategóriák kialakításához.<sup>112</sup> A vallásfilozófiának ugyanis sokféle megközelítése van arról, hogy mi a vallás. Az egyes definíciók inkább a vallás egy-egy szubsztanciális elemét ragadják meg. A sok definícióból akár arra is lehet következtetni, hogy Isten és a vallás fogalma olyan megterhelt kifejezések, amelyek nem tűnnek definíció.<sup>113</sup> Azonban ha nem tudjuk a vallás fogalmát objektíve mérhető keretek közé helyezni, hogyan tudjuk a vallás szélsőséges és radikális, adott

<sup>109</sup> SCHWEITZER 2014.

<sup>110</sup> ANTALÓCZY 2014; KLEIN 2011; SCHWEITZER 2012; SCHANDA 2019: 818; CSIZINÉ SCHLOSSER 2011. Közigazgatási eljárásokhoz BALOGH-BÉKESI 2016; BALOGH-BÉKESI-POLLÁK-VÉRTESY 2021. A vallási közösségek későbbi ellenőrzéséhez és mozgásteréhez TÖRÖK 2010 és TÖRÖK 2014.

<sup>111</sup> GLASENAPP: 1984.

<sup>112</sup> Kiváló összehasonlítás olvasható: MÁTÉ-TÓTH és 2008 és STIETENCRON 2011.

<sup>113</sup> SIMON 2017; RIES 2003.

esetben erőszakos vallási közösségének kategóriáit megragadni? A vallás legfontosabb konstitutív eleme az ideológiákhoz képest (és ez a vallási szélsőségesesség megragadása szempontjából is jelentős), hogy elfogadja valamilyen természetfeletti legfőbb lény vagy istenség létezését. A vallás követői tisztelettel, jámborsággal, bűnbánati gyakorlatokkal és mindenekelőtt engedelmeséggel fordulnak az istenség és annak törvényes képviselői felé. Rudolf Otto, a 20. század fordulójának egyik legismertebb vallásszociológusa szerint minden vallás lényege a szenttel való találkozás élménye, amely egyszerre kelt az emberben imádatot és rettenetet.<sup>114</sup> Hasonló, minden vallást összekapcsoló elemeket igyekezett kimutatni a 20. század másik kiemelkedő vallásfilozófusa, Mircea Eliade is.<sup>115</sup> Ő a minden vallásban megjelenő szent idő és tér fogalmát vizsgálja, amelyről a vallás minden esetben rendelkezik. A vallás ugyanis kiragadja a hétköznapiakból a szent időket, az élettérből a szent helyeket. Utóbbiak nemcsak szakrális helyek, hanem az ígért földjei, sőt túlvilági „helyek” (mennysország, üdvösség stb.) is lehetnek. Ezek a szélsőségesességek és a radikalizmus szempontjából sem elhanyagolható fogalmak, hiszen egyes megközelítések szerint pont ezek által (különösen az üdvösség által) motiválhatók a vallás képviselői akár szélsőséges cselekményekre is, például a Szentföld felszabadítása, bizonyos kultikus helyek birtoklása.<sup>116</sup> Ugyanakkor a másik vallás szent helyeinek szisztematikus rombolása vagy a velük szemben elkövetett terrortámadások is tipikusak.

A vallások rendkívül komplex módon jelennek meg a kultúrákban, a társadalomban, rendelkeznek irodalmi és művészeti, gazdasági, jogi, intézményes és hatalompolitikai dimenziókkal.<sup>117</sup> Ezért torzulásai is számos szempontból értelmezhetők, egészen odáig, hogy felvetik a biztonsági kockázat kérdését. A legtöbb szélsőség nem kerül kapcsolatba a joggal. A biztonságpolitika ugyanis csak azokkal a szélsőségekkel foglalkozik, amelyek kriminalizálódnak, amelyek a jog által megragadható büntetendő cselekményt hajtanak végre vagy ilyen cselekményeket készítenek elő. Amennyiben módszeres erőszakot követnek el, emberi jogokat sértenek, vagyis kimerítenek büntető tényállásokat.<sup>118</sup> Sem a biztonságpolitika, sem a jog nem foglalkozik a vallási szélsőség belső dinamikájával. Már a társadalomra veszélyes jelenségekre reflektál, ezeket részben szankcionálja, részben pedig megpróbál belőlük következtetéseket levonni a szervezetek struktúrájára, létszámára, módszereire és az esetleges megelőzésre vonatkozóan.

### 11.3. A vallási szélsőségektől az erőszakos és radikális vallási megnyilvánulásokig

A vallást és az erőszakot nem szabad összekapcsolni, de tény, hogy a vallás felhasználható az erőszak támogatására. Továbbá a vallás valóban lehet az erőszak és a manipuláció eszköze, még akkor is, ha az tulajdonképpen pont ellentétes a tanításával.<sup>119</sup> A vallás nevében elkövetett erőszak összetett, valláson kívüli szempontokat is feltételező jelenség, amely a szélsőségesesség végső állomása.<sup>120</sup>

<sup>114</sup> OTTO 1997.

<sup>115</sup> ELIADE 2006.

<sup>116</sup> AVALOS 2019 és AVALOS 2005.

<sup>117</sup> STIETENCRON 2011.

<sup>118</sup> SÁRIK 2018.

<sup>119</sup> TANNER–MITCHELL 2002.

<sup>120</sup> ROWLEY 2020.

Rixer Ádám a vallási szélsőségeket a fanatizmus, a terrorizmus és a szekták összefüggésében határozza meg.<sup>121</sup> A szerző maga is elismeri, hogy megközelítése jogi és szociológiai szempontokra korlátozódik. A szélsőségek tipológiájának azonban van vallásfilozófiai dimenziója is. Számos szélsőség ugyanis nem kerül kapcsolatba a jog világával, hiszen hiányzik a kriminalizálódás, a jog által megragadható cselekmény vagy az arra való felkészülés. Hiányzik a másokkal szemben elkövetett erőszak, az emberi jogok megsértése vagy egyéb büntető tényállást kimerítő elem.<sup>122</sup>

Jól szemlélteti ezt a gyakran alkalmazott fundamentalista vagy radikális kifejezés, amelyet mind a köznyelvben, mind a biztonsági tanulmányokban gyakran emlegetnek az erőszakos cselekményeket végrehajtó vallási ihletettségű csoportok szinonimájaként. Azonban sem a fundamentalizmus, sem a radikalizmus nem jogi kategória, még ha időnként meg is jelennek jogi szövegekben. Vallásfilozófiai megközelítésben az eredeti latin kifejezés alapot (*fundamentum*) vagy gyökeret (*radix*) jelent. A fundamentalistának vagy radikálisnak nevezett csoportoknak ritkán célja erőszakos cselekmények végrehajtása. Sokkal inkább a vallási közösség aktuális állapotának a megújítására törekszenek. A megújítás iránya pedig az alapokhoz vagy a gyökerekhez való visszatérést jelenti. Ez irányulhat a szent iratok szűkebb, akár szó szerinti értelmezésére is. Emellett jelentheti a vallás alapítójának vagy más kiemelkedő személyiségének a gondolataihoz való visszatérést. Nyilván az említett szempontok össze is kapcsolódhatnak. Az alapokhoz való visszatérés minden vallásban megtörténhet. A keresztény reformátorok vagy a katolikus egyház szerzetesközösségeinek alapítói (például Assisi Szent Ferenc) a gyökerekhez való visszatéréssel történő megújítást célozták meg.

A fundamentalizmus kifejezést előszeretettel használták a kis amerikai úgynevezett evangéliumi felekezetekre, leginkább a Biblia szó szerinti értelmezéséhez való visszatérés miatt. Habár a későbbiekben ezek között a vallási szervezetek között is voltak, amelyek erőszakot is alkalmaztak céljaik eléréséhez, a fundamentalizmus önmagában nem feltételezi az erőszakot.<sup>123</sup> A keresztény kisegyházak különösen olyan területeken alkalmaztak erőszakot, amikor a társadalmi jelenségeket nem tartották összeegyeztethetőnek vallásuk, különösen szent irataik tanításával. Erre tipikus példa az abortusz, az azonos neműek szexuális vagy a jog által elismert kapcsolatai.<sup>124</sup> Az erőszakos fundamentalista csoportok nem elégedtek meg az említett kérdések szóbeli kritikájával, hanem támadásokat intéztek klinikák ellen, ahol abortuszt hajtottak végre, vagy orvosok és nővérek váltak az erőszak célpontjává. Ilyenkor a fundamentalizmus már nem csak vallási kategória, hanem a jog által megfogható biztonsági kihívás, amelyet az állam hatáskörrel rendelkező szerveinek kell kezelniük.<sup>125</sup> Nyilván ettől nem az egész kereszténység lesz erőszakos, hiszen a keresztény felekezetek jelentősebb része a társadalmi igazságosság és a béke előmozdítására, illetve a társadalmi kérdések békés alakítására törekszik. Más esetben pedig azt is hangsúlyozni kell, hogy a vallási közösség egyes tagjai által elkövetett visszaélések miatt nem lehet az egész közösséget szélsőségesnek tekinteni. Az erőszakos szervezetek által jelentett biztonsági kockázat, ahogy a terrorszervezet kockázata is, jól beazonosítható. A szélsőséges elképzeléseik vagy hittételeik ugyanis cselekményeik formájában manifesztálódnak. Ez egyben a lelkiismereti és a vallásszabadság határát is jelenti. Biztonsági és jogi szempontból is vannak azonban nehezebben megítélhető vallási közösségek. Ilyenkor nehéz eldönteni, hogy a szélsőséges

<sup>121</sup> RIXER 2008: 17.

<sup>122</sup> SÁRIK 2018.

<sup>123</sup> BERÉNYI et al. 2023.

<sup>124</sup> BLEE–CREASAP 2010.

<sup>125</sup> DONOVAN 1985.

eszme manifesztálódása már átlépi-e a biztonsági kockázat és a jogsértés határát. A Jehova tanúi vagy a szcientológiai közösségek gyakran képezték jogi viták és bírósági eljárások tárgyát. Előbbi esetben a katonai szolgálat megtagadása,<sup>126</sup> a szcientológiánál<sup>127</sup> pedig a gazdasági bűnözés, az emberi jogok megsértése kapcsán merült fel a társadalomra való veszélyesség kérdése.

A vallási szélsőségeség megértéséhez érdemes a szélsőségeség köznapai értelmezését is vizsgálni. A szélsőség olyan ideológiákat, meggyőződéseket és viselkedésmódokat takar, amelyek messze túlmutatnak a társadalom többsége által elfogadott kereteken. Ez megtörténhet ideológiai, politikai, kulturális vagy éppen erkölcsi kontextusban.<sup>128</sup> A szélsőségesekkel foglalkozó szakirodalom rendre hangsúlyozza, hogy a „normális” fogalmának meghatározása is kultúra- és csoportfüggő. Sőt, még az adott kultúrán belül is történelemfüggő. Ugyanazok a (szélsőséges) cselekedetek az egyik történelmi periódusban elfogadhatónak, erkölcsösnek, adott esetben még hősieknek is tekinthetők, más történelmi időszakokban szélsőségesnek számítanak.

A szélsőségeség olyan tevékenységek, meggyőzések, attitűdök, érzelmek, cselekvések, stratégiák összessége, amelyek a hétköznapiaktól jelentősen eltérnek. Mivel összetett jelenségről van szó, értelmezése is csak a társadalomtudományok közötti interdiszciplináris módszerrel történhet. Ahogy a fundamentalizmus és a radikalizmus kapcsán említettük, a biztonságpolitika vagy a jog általában csak a biztonságra való veszélyességét tárja fel. Azonban a szélsőségeség átfogó megértéséhez és értékeléséhez elengedhetetlen más tudományok, például a történelem, a földrajz, a nyelvészet (például a szent iratok helyes értelmezése esetén), a szociológia vagy a vallástudomány szempontjainak a figyelembevétel. Az sem biztos, hogy a szélsőségeség erőszakos eszközöket alkalmaz. Az jelenti a válaszvonalat, ha az adott (vallási) szélsőséges csoport erőszakos eszközöket vet be az infrastruktúra, a katonai célpontok vagy a civilek ellen. A szélsőséges csoportok erőszak-alkalmazását meg kell különböztetni a totalitárius állam erőszak-alkalmazásától. Az állam inkább a rendszeres, strukturális és intézményesített formáit alkalmazza a kegyetlenkedéseknek (kínzás, börtönbe zárás, rendőri brutalitás). A szélsőséges (vallási) csoportok erőszak-alkalmazása közvetlen és eseti jellegű (például öngyilkos, illetve a templomok, középületek ellen elkövetett merényletek).

A szélsőséges, fundamentalista vagy radikális jelzővel szinte kivétel nélkül mindig mások illetik az adott csoportot, és nem a csoport jelöli így magát. Nincs olyan vallási szekta, amely szélsőségesként vagy radikálisként tekintene magára, bármennyire is kimeríti a szélsőségeség kategóriáját. Ugyanez elmondható a terrorizmusról is.<sup>129</sup>

Ami kifejezetten a vallási szélsőségeséget illeti, ilyen esetben az ideológiai meggyőzések vallási jellegűek, az ideológiai viselkedések pedig vallási indítatásúak. A vallás nevében elkövetett erőszak esetén pedig az erőszakos viselkedést elkövető alanyt a vallási előírások, a vallási vezetők vagy a szent iratok motiválják.<sup>130</sup> Nem világos sokszor, hogy az erőszak milyen mértékben vallási vagy politikai indítatású. A radikális vallási csoportok kialakulásának lehetnek valláson belüli, de valláson kívüli okai is: kulturális, politikai, gazdasági bizonytalanságok. Egyes szerzők azonban felhívják a figyelmet, hogy nem szabad a vallás szerepét relativizálni a szélsőségek kialakulásánál. Nem lehet a szélsőséget csak a propaganda részének tekinteni, vagy a vallás nevében

<sup>126</sup> WAH 2001.

<sup>127</sup> KLUMP 2003; WILLMS 2005; KÜFNER–NEDOPIL–SCHÖCH 2002; DIRINGER 2003; HAACK 1991; BRAUN 2004; KRUCHEM 1999.

<sup>128</sup> FREEDEN 2003.

<sup>129</sup> FRIEDERSDORF 2012.

<sup>130</sup> EISENSTADT 2005.

elkövetett erőszak egészét a társadalmi és a politikai sérelmekre fogni. A vallásnak véleményük szerint igenis nagy szerepe van az erőszakos vallási csoportok kialakulásában. Tény azonban, hogy a vallást és különösen a terrorizmus és a vallás kapcsolatát legalább annyira nehéz pontosan definiálni, mint magának a terrorizmusnak a pontos fogalmát megalkotni.<sup>131</sup>

A vallási erőszak jelenségének komplexitása ellenére is van néhány olyan elem, amelyből felismerhető, ha a vallási közösség a szélsőségeség irányába tolódott el. Ezek a szempontok önmagukban még mindig nem jelentik, hogy a csoport a közrendre és a biztonságra veszélyes lenne. Ezek inkább olyan belső dinamikák, amelyek alapján a vallási csoportot elkülöníthetjük a vallásnak a többség által elfogadott irányától. A vallási szélsőségeség tipológiája inkább a szektairódalom területén, a közrendre, biztonságra veszélyes (különösen iszlámalapú) vallási szélsőségeség vagy terrorizmus pedig inkább a biztonsági tanulmányok kapcsán került kidolgozásra.<sup>132</sup> Általában elmondható, hogy a vallási közösség a szélsőségeség irányába tolódik el, ha tekintélyelvű vezető jelenik meg, aki olyan tantételek elfogadására kényszerít, amelyek a valláson vagy annak szent iratán belül nem igazolhatók; erőszakosan toboroz csoporttagokat; türelmetlenség tapasztalható a részéről a tagokkal szemben; a végletekig ragaszkodik egy-egy vallási tételhez, saját tételeit abszolutizálja, kétpólusú világrendet képvisel (mi–ők, jók–rosszak), saját vallási nézetétől eltérő szempontot nem képes elfogadni; elittudat, csoportérdek került előtérbe az egyénnel szemben; jellemző a közelgő végidő várása, a jutalom és a büntetés, a nehéz vagy lehetetlen kilépés a vallási közösségből, az ellenségkép. Ezekkel a tulajdonságokkal írhatók le a szektás szélsőséges csoportok. Önmagukban nem biztos, hogy erőszakot követnek el, de a társadalomra és az egészséges személyiségfejlődésre gyakorolt hatásuk így is vet fel kérdéseket, és éppen emiatt igyekeztek feltárni alaposabban a belső működési mechanizmusokat.<sup>133</sup> A szektákra jellemző szélsőséges attitűdök kimutathatók a vallási alapú terrorszervezetek esetében is. Emellett azonban vannak olyan jegyek, amelyek csak a vallási alapú terrorszervezetekre jellemzőek. Bruce Hoffman szerint a „vallási imperatívusz” különbözteti meg a vallási és a politikai terrorszervezeteket.<sup>134</sup> Hofmann rámutat, hogy jelentősen megnövekedett az általa új típusúnak nevezett és vallási alapon szerveződő szervezetek száma. Sokszor tisztázatlan politikai céljaik vannak, de ami meghatározó, az a vallási motiváltság. Tettüket isteni küldetésnek tartják, amelyet a szent irataikból igazolnak. Harcukat a természetfeletti szférába helyezik, minthogy azzal a jó és a rossz örök küzdelmébe kapcsolódnak be.<sup>135</sup>

Ami kifejezetten a muszlimalapú szervezeteket illeti, egyes, az iszlámmal foglalkozó kutatóintézetek szerint a muszlimok esetében a radikálisok elsősorban a fiatal középosztálybeli diplomások és szakemberek között jelennek meg, akik gyakran már nyugaton születtek és a nyugati egyetemeken tanultak. A felmérés szerint többségükben nem a Közel-Keletről származnak. Úgy érzik, hogy az iszlám és a muszlimok a nyugat fenyegetése alatt állnak. Ebben az összefüggésben a szekularizmus is gyakran ellenségként jelenik meg. Nem véletlen, hogy amennyiben a radikalizmus erőszakba csap át, akkor az elsődleges célpontok között vannak a modern nyugati világ szimbólumai. Ezek között szerepelhetnek a keresztény vallás szent helyei is, és a támadásokat általában akkor hajtják végre, amikor az istentiszteleti helyen vagy az egyéb „becses

<sup>131</sup> SMIDT–KELLSTEDT–GUTH 2009.

<sup>132</sup> LEWIS–DAWSON 2018: 119.

<sup>133</sup> KAMARÁS 2021; HILL–HICKMAN–MCLENDON 2001.

<sup>134</sup> HOFFMAN 1998, különösen HOFFMAN 1995. A válogatás nélküli pusztítás gondolata más szerzőknél sem ismeretlen: LAQUEUR 2003. A számszerű változásokhoz GURR–COLE 2000: 28–29.

<sup>135</sup> CRONIN 2003: 41.

célpontoknál” a hívek is jelen vannak. Így az esemény még jobban felkelti a figyelmet.<sup>136</sup> Általános felfogás, hogy a „dzsihadista személyeknek” a vallási tanításokkal kapcsolatosan felületes ismereteik vannak. A merénylők között pedig sok a mentálisan sérült ember. Fontos azonban Kis-Benedek József véleménye, amelyből kiderül, hogy az általánosításokkal vigyázni kell, mert a terrrorszervezeteknek is van dinamikájuk. Folyamatos változáson mennek át, új módszereket alkalmaznak, ezért a velük kapcsolatos tudást folyamatosan felül kell vizsgálni.<sup>137</sup> Végül nem szabad elmenni a vallások békéltető szerepe mellett sem. A nagy keresztény felekezetek a hagyományos ünnepeken és egyéb alkalmakkor fellépnek a vallási alapú erőszakkal szemben. Iszlám részről pedig az Al-Azhar Egyetem tett sokat az elmúlt években az iszlám radikalizmus visszaszorítása érdekében. Emellett működik a nagy világvallások között az ún. vallásközi párbeszéd is, amely ugyancsak célul tűzte ki a radikalizmus visszaszorítását.

### Felhasznált irodalom

- ANTALÓCZY Péter (2014): *Az egyházakra vonatkozó szabályozás átalakulása*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- AVALOS, Hector (2005): *Fighting Words: The Origins of Religious Violence*. Amherst, NY: Prometheus.
- AVALOS, Hector (2019): *The Reality of Religious Violence: From Biblical to Modern Times*. Sheffield, UK: Sheffield Phoenix Press.
- BALOGH-BÉKESI Nóra (2016): Alapelvek a közigazgatási hatósági eljárásban. *Új Magyar Közigazgatás*, 9(4), 12–17. Online: [https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK\\_2016/4/02\\_Alapelvek\\_kozig\\_hat\\_eljarasban.pdf](https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2016/4/02_Alapelvek_kozig_hat_eljarasban.pdf)
- BALOGH-BÉKESI Nóra – POLLÁK Kitti – VÉRTESY László (2021): *Közigazgatási bíráskodás alapjai*. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- BERÉNYI György et al. (2023): *Az amerikai evangéliumi mozgalom*. Budapest: Ludovika.
- BLEE, Kathleen M. – CREASAP, Kimberly A. (2010): Conservative and Right-Wing Movements. *Annual Review of Sociology*, 36, 269–286. Online: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102602>
- BRAUN, Stefan (2004): *Scientology: eine extremistische Religion: Vergleich der Auseinandersetzung mit einer umstrittenen Organisation in Deutschland und den USA*. Baden-Baden: Nomos.
- CRONIN, Audrey K. (2003): Behind the Curve. Globalization and International Terrorism. *International Security*, 27(3), 30–58. Online: [www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/88504\\_cronin.pdf](http://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/88504_cronin.pdf)
- CSIZINÉ SCHLOSSER Annamária (2011): *Az egyházak jogalanyisága*. PhD-értekezés. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar.
- DAWSON, Lorne L. (2017): Discounting Religion in the Explanation of Homegrown Terrorism: A Critique. In LEWIS, James R. (szerk.): *Cambridge Companion to Religion and Terrorism*. Cambridge: Cambridge University Press, 32–45.
- DIRINGER Arnold (2003): *Scientology. Verbotsmöglichkeit einer verfassungsfeindlichen Bekenntnisgemeinschaft*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- DONOVAN, Patricia (1985): The Holy War. *Family Planning Perspectives*, 17(1), 5–9. Online: <https://doi.org/10.2307/2135216>
- EISENSTADT, S. N. (2005): Religious Origins of Modern Radicalism. *A Journal of Social and Political Theory*, (106), 51–80. Online: [www.jstor.org/stable/41803816](http://www.jstor.org/stable/41803816)

<sup>136</sup> KIS-BENEDEK 2016.

<sup>137</sup> KIS-BENEDEK 2018.

- ELIADE, Mircea (2006): *Vallási hiedelmek és eszmék*. Budapest: Osiris.
- FRANZIUS, Enno (1969): *History of the Order of Assassins*. New York: Funk and Wagnalls.
- FREEDEN, Michael (2003): *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- FRIEDERSDORF, Conor (2012): Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? *The Atlantic*, 2012. május 16. Online: [www.theatlantic.com/politics/archive/2012/05/is-one-mans-terrorist-another-mans-freedom-fighter/257245/](http://www.theatlantic.com/politics/archive/2012/05/is-one-mans-terrorist-another-mans-freedom-fighter/257245/)
- GLASENAPP, Helmuth von (1984): *Az öt világvallás*. Budapest: Gondolat.
- GURR, Nadine – COLE, Benjamin (2000): *The New Face of Terrorism. Threats from Weapons of Mass Destruction*. London: I.B. Tauris.
- HAACK, Friedrich-Wilhelm (1991): *Scientology. Magie des 20. Jahrhunderts*. München: Claudius.
- HAYNES, Jeffrey (2008): *Routledge Handbook of Religion and Politics*. New York: Routledge.
- HARRIS, Sam (2004): *The End of Faith*. London: Simon and Schuster.
- HILL, Harvey – HICKMAN, John – MCLENDON, Joel (2001): Cults and Sects and Doomsday Groups, Oh My: Media Treatment of Religion on the Eve of the Millennium. *Review of Religious Research*, 43(1), 24–38. Online: <https://doi.org/10.2307/3512241>
- HOFFMAN, Bruce (1995): Holy Terror: The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperative. *Studies in Conflict and Terrorism*, 18(4), 271–284.
- HOFFMAN, Bruce (1998): *Inside Terrorism*. London: St. Andrew's University Press.
- JUERGENSMEYER, Mark (1987): The Logic of Religious Violence. *Journal of Strategic Studies*, 10(4), 172–193.
- JUERGENSMEYER, Mark (2017): *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. Berkeley: University of California Press.
- JUERGENSMEYER, Mark – KITTS, Margo – JERRYSON, Michael szerk. (2013): *The Oxford Handbook of Religion and Violence*. New York: Oxford University Press.
- KAMARÁS István (2021): *Vallásszociológiai keresztmetszetek*. Budapest: Akadémiai.
- KIRÁLY István Mihály (2018): A Neturei Karta és a Sikrikim közösség hatása Izrael Állam biztonságára. *Hadtudományi Szemle*, 11(3), 174–181. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hsz/article/view/3922/3182>
- KIS-BENEDEK József (2016): *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Budapest: Zrínyi.
- KIS-BENEDEK József (2018): A terrorizmus új trendjei. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, (20), 15–24.
- KLEIN Tamás (2011): Az egyházügyi szabályozás színe és fonákja. *Közjogi Szemle*, 5(1), 49–60.
- KLUMP, Andreas (2003): *Neuer politischer Extremismus? Eine politikwissenschaftliche Fallstudie am Beispiel der Scientology-Organisation*. Baden-Baden: Nomos-Verlag.
- KRUCHEM, Thomas (1999): *Staatsfeind Scientology?* München: Koehler und Amelang.
- KÜFNER, Heinrich – NEDOPIL, Norbert – SCHÖCH, Heinz (2002): *Gesundheitliche und rechtliche Risiken bei Scientology: eine Untersuchung psychologischer Beeinflussungstechniken bei Scientology, Landmark und der Behandlung von Drogenabhängigen*. Lengerich: Pabst.
- LAQUEUR, Walter (2003): *No End to War. Terrorism in the Twenty-First Century*. New York: Continuum.
- LEWIS, Bernard (1968): *The Assassins. A Radical Sect in Islam*. New York: Basic Books.
- LEWIS, Bernard (1998): License to Kill. Usama bin Ladin's Declaration of Jihad. *Foreign Affairs*, 77(6), 14–19.
- LEWIS, James R. – DAWSON Lorne L. (2018): Numen. *Religion and Terrorism*, 65(2–3), 117–124.
- MÁTÉ-TÓTH András (2008): Teológia és vallástudomány. *Keresztény Magvető*, 114(1), 47–76.
- MURPHY, Andrew szerk. (2011): *The Blackwell Companion to Religion and Violence*. Oxford: Blackwell.

- OMER, Atalia – APPLEBY, R. Scott – LITTLE, David szerk. (2015): *The Oxford Handbook of Religion, Conflict, and Peacebuilding*. New York: Oxford University Press.
- OTTO, Rudolf (1997): *A Szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*. Budapest: Osiris.
- RIES, Julien (2003): *A szent antropológiája. A homo religiosus eredete és problémája*. Budapest: Typotex.
- RIXER Ádám (2008): Vallási szélsőségek tipológiája Magyarországon. *Vallástudományi Szemle*, 14(4), 15–30. Online: [https://epa.oszk.hu/03100/03161/00017/pdf/EPA03161\\_vallastudomanyi\\_szemle\\_2018\\_4\\_015-030.pdf](https://epa.oszk.hu/03100/03161/00017/pdf/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2018_4_015-030.pdf)
- ROWLEY, Matthew (2020): *Just and Holy Warfare: A New Paradigm for Understanding Sacred and Secular Motivations, Justifications and Descriptions*. London: Routledge.
- SÁRIK Eszter (2018): *Vallásosság, értékrend, ifjúság – a kriminológia kontextusában*. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- SCHANDA Balázs (2019): Állami egyházi jogi modellek Európában – konvergencia és különbségek. *Magyar Tudomány*, 180(6), 813–821. Online: [http://epa.niif.hu/00600/00691/00189/pdf/EPA00691\\_mtud\\_2019\\_06\\_813-821.pdf](http://epa.niif.hu/00600/00691/00189/pdf/EPA00691_mtud_2019_06_813-821.pdf)
- SCHWARTZ, Regina M. (1997): *The Curse of Cain. The Violent Legacy of Monotheism*. Chicago: University of Chicago Press.
- SCHWEITZER Gábor (2012): Az „egyházi törvény” kálváriája. *Megjegyzések a 2011. évi CCVI. törvényhez. Jogi Iránytű*, 1(2), 1–3.
- SCHWEITZER Gábor (2014): Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása. *MTA Law Working Papers*, (44). Online: <https://jog.tk.hu/mtalwp/az-egyhazakra-vonatkozó-szabalyozas-alakulasa>
- SELENGUT, Charles (2008): *Sacred Furry. Understanding Religious Violence*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- SIMON Róbert szerk. (2017): *Buddha vagy Jézus? Barlaam és Jozsaphát a vallások keresztútján*. Budapest: Corvina.
- SMIDT, Corwin E. – KELLSTEDT, Lyman A. – GUTH, James L. szerk. (2009): *The Oxford Handbook of Religion and American Politics*. New York: Oxford University Press.
- SMITH, Morton (1971): Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation. *The Harvard Theological Review*, 64(1), 1–19.
- SNYDER, Jack szerk. (2011): *Religion and International Relations Theory*. New York: Columbia University Press.
- STIETENCRON, Heinrich von (2011): A vallás fogalma a vallástudományban. Jegyzet. Miskolci Egyetem, Filozófiai Tanszék. Online: <https://filozofia.uni-miskolc.hu/wp-content/uploads/2011/11/Stietencron.pdf>
- TANNER, Ralph – MITCHELL, Colin (2002): *Religion and Environment*. London: Palgrave Macmillan.
- TÖRÖK Bernát (2010): A vallási meggyőződés tisztelete a magyar médiaszabályozásban. In MAJTÉNYI László – MIKLÓSI Zoltán (szerk.): *A személyiség burkai. Írások a 60 éves Majtényi László tiszteletére*. Budapest: Eötvös Károly Intézet, 111–128.
- TÖRÖK Bernát (2014): Can Religions or Religious People Be Protected Against Blasphemy? In KOLTAY András (szerk.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 509–531.
- WAH, Carolyn R. (2001): Jehovah's Witnesses and the Responsibility of Religious Freedom. The European Experience. *Journal of Church and State*, 43(3), 579–601. Online: [www.jstor.org/stable/23921381](http://www.jstor.org/stable/23921381)
- WILLMS, Gerald (2005): *Scientology: Kultur Beobachtungen jenseits der Devianz*. Bielefeld: Transcript.

### **Ellenőrző kérdések**

1. Miért nehéz pontosan meghatározni a vallási szélsőség fogalmát?
2. Melyik nagy világvallást jellemezi vagy jellemezte a vallási szélsőség?
3. Mutassa be a különböző tudományok szerepét a vallási szélsőség feltárásában!
4. Milyen jellemzői vannak a vallási szélsőségeknek, szektáknak, terrrorszervezeteknek?
5. Milyen fellépések történnek a vallások részéről a szélsőséggel szemben?